

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. І. І. МЕЧНИКОВА

ЛАНЧУКОВСЬКА Надія Володимирівна

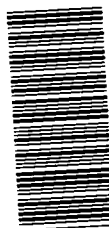
УДК 811.111-342

**ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ІНТОНАЦІЇ
В РЕАЛІЗАЦІЇ ІРОНІЇ В АНГЛОМОВНОМУ
ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ
(експериментально-фонетичне дослідження)**

10.02.04 – германські мови

NBONU

Ш143.24

1380911

Є0/10/Є1

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Регр
109200

Одеса – 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова, Міністерство освіти і науки України.

Наукові керівники: доктор філологічних наук, професор
Нушикян Емма Ашотівна, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, завідувач кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови;

доктор філологічних наук, професор
Бровченко Тамара Олександрівна, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, професор кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Багмут Алла Йосипівна, Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, професор кафедри слов'янської філології;

кандидат філологічних наук, доцент
Ярмоленко Галина Григоріївна, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, доцент кафедри германської філології.

Провідна установа: Київський національний лінгвістичний університет, кафедра німецької філології, Міністерство освіти і науки України, м. Київ

Захист відбудеться **24 січня 2003 р. о 13.30** годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.051.02 в Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова (65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд. 91).

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (65026, м. Одеса, вул. Преображенська, 24).

Автореферат розісланий “23” грудня 2002 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Черноіваненко Є.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Дане дослідження присвячене прагмалінгвістичному аналізу іронії, використовуваної в мові англійської й американської художньої літератури XIX-XX століть, а також експериментальному дослідженню інтонаційної структури різних типів іронії у звуковому мовленні.

Під іронією в даній роботі розуміється навмисна передача мовцем нещирості стосовно здійснюваного ним мовленнєвого акту. При цьому приймається прагмалінгвістичний висновок про те, що єдиним постійним маркером іронічного наміру є порушення прагматичних (позамовних) правил.

Необхідність використання прагмалінгвістичного підходу до іронії пояснюється її прямою залежністю від намірів і характеристик комунікантів. У цьому сенсі іронію можна визначити як явище, природно схильне до прагматичного аналізу, оскільки провідним у ній є суб'єктивний аспект. Прагмалінгвістичний підхід, здійснюваний у рамках даного дослідження, спрямований на вивчення особливостей передачі значеннєвого змісту, що відбиває наміри мовців.

Актуальність роботи визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення мовних явищ у комунікативно-функціональному аспекті для виявлення особливостей художнього дискурсу, а також необхідністю подальшого вивчення взаємодії функціонально-семантичних і просодичних характеристик при породженні висловлювань різної прагматичної спрямованості.

Зв'язок з науковими програмами, темами. Дисертаційне дослідження координувалось з плановими науковими темами, які кафедра теоретичної та прикладної фонетики англійської мови ОНУ розробляла з початку 90-х років. Виявлення просодичних особливостей висловлень іронічного змісту здійснювалося як складова комплексної теми "Дослідження звучачого дискурсу" (наказ по Одеському національному університету ім. І.І. Мечникова номер 1037-18 від 19.06.01 р., номер теми 259), над розробкою якої працює нині кафедра.

Метою даної роботи є визначення і класифікація лінгвістичних засобів вираження іронії, виявлення прагматичного аспекту інтонації і ролі останньої в реалізації різних типів іронії у звуковому мовленні.

Відповідно до поставленої мети в дисертації визначаються такі **задачі**:

- 1) розглянути загальні питання, зв'язані з мовною природою іронії;
- 2) вивчити прагматичні особливості іронічних висловлень;
- 3) скласти класифікацію досліджуваних типів іронії відповідно до вибраних критеріїв;

1380911

Національний
Одеський університет
імені І.І. Мечникова

- 4) виявити методом суб'єктивного комплексного аудитивного аналізу сприйняті акустичні ознаки різних типів іронії;
- 5) визначити методом комп'ютерного аналізу об'єктивні акустичні ознаки різних типів іронії, а також розглянути відповідність суб'єктивних і об'єктивних особливостей іронії;
- 6) виявити узагальнені інтонаційні характеристики англійських мовних одиниць, що виражають різні типи іронії.

Поставлені задачі дослідження визначили вибір методів дослідження. У роботі використана комплексна методика дослідження, що включає в себе: описовий метод, який був використаний у прагмалінгвістичному дослідженні іронії; порівняльно-зіставний метод при визначенні різноманітних типів іронії; аудиторський аналіз при отриманні суб'єктивних сприйнятих аудиторами характеристик; електроакустичний аналіз, використаний при визначенні об'єктивних характеристик експериментального матеріалу; статистичний метод при опрацюванні кількісних даних.

Об'єктом дослідження у даній роботі виступає сукупність різноманітних у структурному і семантичному відношенні іронічних висловлень.

Предмет вивчення створюють механізм породження іронії, процедура її адекватної інтерпретації слухачем, функціональні особливості як окремих іронічних висловлень, так і іронічного типу спілкування в цілому.

Матеріалом дослідження слугували відібрані методом суцільної вибірки відрізки письмової мови (загальним числом 2100), що містять різні типи іронії, з 63 творів англійської й американської художньої літератури XIX-XX століть загальним обсягом близько 16000 сторінок, а також їхня наступна реалізація в усному мовленні.

Наукова новизна роботи і поданих до захисту отриманих результатів полягає в тому, що вперше, на відміну від існуючих суб'єктивних методів визначення видів і підвидів іронії, були виявлені об'єктивні логіко-семантичні критерії, що дозволяють виділити різні типи іронії, при цьому:

- вперше описано інтонаційні особливості виділених типів іронії: іронії нерелевантності, класичної іронії і глобалізуючої іронії;
- була використана удосконалена методика проведення фонетичного аналізу за допомогою сучасних електронно-обчислювальних машин, що дозволяє виявити і наочно представити відмінності в частотній, енергетичній і темпоральній організації висловлень, які виражають різні типи іронії;

- традиційний опис просодичного оформлення іронії вдосконалено і представлено у вигляді створених інтонаційних портретів кожного з досліджуваних типів іронії.

Теоретичне значення роботи полягає в розробці комплексного прагматичного підходу до вивчення іронії, що дозволяє розглянути як окрему іронічну дію мовця, так і іронічну взаємодію комунікантів, а також у подальшій розробці актуальної проблеми вивчення модально-емоційних способів мовленнєвої виразності, і, зокрема, емоційної інтонації на прикладі дослідження особливостей просодичних характеристик різних типів іронії.

Практична значущість даної роботи впливає з можливості застосування пропонованого підходу для вивчення інтонаційних особливостей різних стилістичних прийомів, що створюють комічний ефект. Результати експериментально-фонетичного аналізу можуть бути застосовані у викладанні іноземних мов при навчанні як письмового, так і усного мовлення, у якому іронія використовується досить часто. На основі пропонованих результатів можуть бути розроблені методичні вказівки для навчання студентів правильному фоностилістичному оформленню й адекватній семантичній інтерпретації емоційного мовлення. Отримані дані можуть бути використані при подальшій розробці комунікативно-орієнтованої методики викладання іноземної мови, а також при складанні комп'ютерних програм для навчання виразному читанню вголос і для підвищення якості синтезованого мовлення завдяки можливості використання акустичних даних, що характеризують різні типи іронії. Крім того, результати дослідження можна застосовувати при розробці спецкурсів із просодичних особливостей емоційного мовлення, для проведення семінарів і практичних занять, при читанні теоретичних курсів з фонетики, а також при написанні підручників і навчальних посібників з просодії англійського мовлення.

Апробація результатів дослідження мала місце на міжнародних наукових конференціях: "Мови Європейського культурного ареалу: проблеми розвитку і взаємодії" (Київ – 1995), "English Language Teaching for the 21st Century in Ukraine" (Odessa – 1996), "Функціональна лінгвістика. Мова. Культура. Суспільство." (Ялта – 2000), на звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова в 1996 – 1997, 1999, 2002 pp.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 214 с. (обсяг основної частини – 179 с.). Список використаних джерел містить 318 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У “Вступі” обґрунтовується вибір теми, її актуальність, визначаються мета і задачі дослідження, розкривається її новизна, теоретична і практична значущість, виявляються основні методи дослідження і теоретичні положення, що виносяться на захист. Тут же розглядаються деякі результати інших досліджень, що є опорними при рішенні поставлених задач.

Перший розділ – “Загальні положення: іронія, її онтологія” – присвячений огляду теоретичної літератури з проблеми іронії, опису характеристик іронії як субкатегорії комічного, а також визначенню особливостей іронічного мікротексту.

Являючи собою загальносеміотичне явище, іронія може реалізовуватися як у лінгвістичних об’єктах різного ступеня складності, так і в інших знакових системах, у тому числі в різних видах мистецтва. Природно, що таке складне явище не може бути всебічно досліджене в рамках однієї науки. Іронія розглядається філософією, естетикою, мовознавством, літературознавством, психологією.

Р. Порті (Rorty R. Contingence, ironie et solidarité. – Р., 1993), Е. Белер (Behler E. Ironie et modernité. – Р., 1996) розглядають іронію у світлі її історичного розвитку від античності до наших днів. У цих роботах виявляється філософський підхід до іронії. Відзначається, що поняття іронії зазнало ряд змін. Основні етапи розвитку поняття “іронія” при ретроспективному погляді: іронія-обман, сократична іронія, романтична іронія і таке інше. Різні філософські аспекти іронії аналізувалися Д.С. Мюке (Muecke D.C. The Compass of Irony. – Л., 1969), Ж. Декоттіні (Decottignies J. Ecritures ironiques. – Lille, 1988) та іншими авторами.

В естетичі іронія розглядається як субкатегорія комічного. Існує багато фундаментальних досліджень, присвячених природі комічного, специфіці його функціонування, вивченню різних типів комічного на матеріалі різних мов (Bystron J.S. Komizm. – Wroclaw, 1960; Escarpit R. L’humour // Que sais-je? – Р., 1994). Вона уявляється авторам або як субкатегорія, підлегла гумору і сатири (Борев Ю.Б. Комическое // Эстетика. – М., 1988), або як рівноправна стосовно них (Штейн А.Л.

Весёлое искусство комедии. – М., 1990). Р. Ескарпі розрізняє риторичну та драматичну іронію (Escarpit R. L'humour // Que sais-je? – Р., 1994). При розгляді іронії як стилістичного прийому висновки естетики також повинні прийматися до уваги, тому що в естетичному та філософському підходах часто розглядаються конкретні засоби відбиття іронічного відношення до співрозмовника. Так, у роботах В.М. Півоева (Пивоев В.М. Ирония как эстетическая категория. – Дис. ... канд. филос. наук. – Л., 1981), Є.І. Кононенка (Кононенко Е.И. Ирония как эстетический феномен. – Дис. ... канд. филос. наук. – М., 1987), які вивчали філософський аспект іронії, розглядаються різні мовні засоби її відбиття.

Лінгвістичні засоби відбиття іронії вивчалися на матеріалі різних мов і типів мовлення. Так, М.А. Багдасарян (Багдасарян М.А. Языковые средства выражения иронии в современном французском языке. – Дис. ... канд. филол. наук. – М., 1969) розглядає іронію у французькій мові. О.А. Лаптева (Лаптева О.А. Стилистические приёмы создания языковой иронии в современном газетном тексте // Поэтика, стилистика, язык и культура. – М., 1996) провела аналіз стилістичних прийомів створення іронії в сучасному газетному тексті на матеріалі російської мови. Е. Ганс (Gans E. Hyperbole et ironie // Poétique. – Р., 1975. – No. 24) розглядав засоби відбиття іронії в порівнянні зі засобами відбиття гіперболи у французькій поетичній мові. На матеріалі англійських і американських художніх творів мовленнєву природу і функціонування стилістичного прийому іронії вивчали Н.К. Салихова (Салихова Н.К. Языковая природа и функциональная характеристика стилистического приёма иронии. – Дис. ... канд. филол. наук. – М., 1976), Ж.Є. Фомичева (Фомичева Ж.Е. Интертекстуальность как средство воплощения иронии в современном английском романе. – Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – С.-П., 1992), А.В. Сергієнко (Сергиенко А.В. Языковые возможности реализации иронии как разновидности импликации в художественных текстах. – Дис. ... канд. филол. наук. – Саратов, 1995). При дослідженні іронії в творах художньої літератури, поряд з іронією як естетичною категорією цілого тексту, аналізуються також засоби відбиття іронії на рівні висловлення, що має місце, наприклад, у роботі С.І. Походні (Походня С.И. Языковые виды и средства реализации иронии. – К., 1989).

У більшості лінгвістичних досліджень, розглядаючих іронію як стилістичний прийом, вона виступає переважно як троп, тобто відноситься до певного слова (словосполучення), виступаючи як

антифразис. Можливі, однак, і випадки, коли іронія організується групою слів, реченням, навіть цілим текстом.

Іронія також вивчалася й у дослідженнях з експериментальної фонетики. Так, О.В. Соловйова (Соловьёва Е.В. Прагматико-игровая функция интонации (на материале иронических текстов) // Ритмическая и интонационная организация текста. – Сб. науч. трудов. – М., 1982. – Вып. 196) розглядала інтонаційні засоби відбиття іронії як естетичної категорії. В.А. Корчажкіна (Корчажкина В.А. Сопоставление интонационных средств выражения иронии в устной речи // Ритмическая и интонационная организация текста. – Сб. науч. трудов. – М., 1982. – Вып. 196) провела аналіз інтонаційних особливостей відбиття іронії в усному мовленні. М.В. Давидов і С.С. Смоленська (Давыдов М.В., Смоленская С.С. О фонетических средствах выражения иронии. – Депонир. рукопись. – М., 1980) досліджували фонетичні засоби відбиття іронії. С.С. Смоленській (Смоленская С.С. Интонационно-семантический анализ английских речевых единиц, выражающих юмор, иронию и сарказм. – Дис. ... канд. филол. наук. – М., 1969) також належить ідея подальшого підрозділу категорій комічного на більш дрібні підвиди. При цьому, однак, відсутні які-небудь об'єктивні критерії, згідно з якими даний підрозділ був зроблений. Вищевгадане свідчить про необхідність даного експериментально-фонетичного дослідження.

Проблема іронії привертала до себе увагу і дослідників у галузі прагмалінгвістики. Прагмалінгвістичні дослідження іронії проводилися на матеріалі англійської (Kaufer D.S., Neuwirth Ch. Foregrounding Norms and Ironic Communication // Quarterly Journal of English. – Hillsdale, 1982. – Vol. 68. – No. 1; Giora R. On Irony and Negation // Discourse Processes. – N.Y., 1995. – No. 19), французької (Berrendonner A. De l'ironie // Eléments de pragmatique linguistique. – P., 1982; Rodica M. L'ironie en tant qu'acte de langage // Revue Romaine de linguistique. – P., 1984. – Vol. 29. – No. 1), німецької (Oomen U. Ironische Äußerungen: Syntax – Semantik – Pragmatic // Zeitschrift für germanistische Linguistik. – Bielefelder, 1983. – No.11; Groeben N. Ironie als spielerischer Kommunikationstyp? Situationsbedingungen und Wirkungen ironischer Sprechakte // Kommunikationstypologie. – Düsseldorf, 1986) та іспанської мов (Haverkate H. La ironía verbal: un análisis pragmlingüístico // Revista Española de lingüística. – Madrid, 1985. – Año 15. – Fasc. 2).

Основним принципом створення іронії як однієї з форм комічного (поряд з гумором і сатирою) виступає значеннева невідповідність, відхилення від Принципу Кооперації. Однак на відміну від іронії гумор

і сатира існують, в основному, як естетичний принцип побудови літературного твору чи тексту. Вони не так часто як іронія проникають на рівень повсякденної комунікації.

Іронічна невідповідність створює оцінну модальність суб'єктивного характеру. Відносини між учасниками комунікативного акта, їхнє відношення до використовуваних знаків будуються на принципі гри. Ігровий простір робить іронічне висловлення відокремленим у мовленнєвому потоці, утворюючи так звані мікротексти.

Іронічні мікротексти характеризуються цілісністю, закінченістю вираження думки й особливою значеннєвою організацією, заснованою на порушенні комунікативної норми. При виголошенні іронічного мікротексту відбувається програмування суб'єктом впливу на співрозмовника. Іронічний мікротекст будується так, що адресат одержує одночасно два варіанти змісту, виражені в одній формі.

У другому розділі – “Прагмалінгвістичний механізм утворення іронії” – розглядаються засоби вираження іронічного ставлення з позицій прагматичного підходу до досліджуваного явища, а також місце іронії та її типів у логіко-семантичній типології форм комічного.

Прагматичний намір (комунікативна установка) зв'язує висловлення із суб'єктом мовлення і його одержувачем, фондом їхніх знань і думок, місцем і часом, у яких здійснюється мовленнєвий акт.

У результаті дослідження зібраного матеріалу (2100 випадків іронії з 63 творів англomовних письменників ХІХ-ХХ ст.) виділені такі типи іронічного висловлення з поступовим зростанням емоційної критичної насиченості й кількості об'єктів критичної оцінки:

1. Іронія нерелевантності (ІН) (425 випадків, або 20% дослідженого матеріалу), що має місце в зв'язку з порушенням другого Постулату Категорії Способу – “Уникай неоднозначності”, характеризується відсутністю протиставлення оцінних значень. Оцінність і її двоспрямованість тут факультативні.

Один з учасників діалогу свідомо “відповідає не те, що від нього очікується” при “правильному” розвитку комунікації. На відміну від загальноприйнятої кваліфікації іронії як прийому, що реалізує два прямопротилежних оцінних змісти, при порушенні Постулату Релевантності наявність оцінних слів факультативна і часто взагалі не має місця.

Нерідко в ролі недоречної репліки виступає розмовне кліше, цілком або частково позбавлене власного семантичного змісту, яке перетворилося на знак певної ситуації і порушує правила комунікативного поведіння своєю приналежністю до інших умов.

2. Іронія мікроконтекстуальна (ІМі), або класична (1008 випадків, або 48% дослідженого матеріалу), що порушує перший Постулат Категорії Якості – “Не кажи того, що ти вважаєш помилковим”, характеризується протиставленням оцінних значень у межах одного висловлення.

У цьому типі найбільш виразно виявляються семантико-стилістичні характеристики іронії, а саме, одночасна наявність двох протилежних оцінних значень, з яких одне вміщено в імплікатуру, а також експліцитна емоційність і спрямованість на перлокутивний ефект – вплив на адресата шляхом доказу справедливості власної точки зору. Нерідко протилежне оцінне значення слова розвивається в зв’язку з деталізацією загальної позитивної оцінки.

Щоб уникнути невірною чи неповного декодування імплікатури, в класичній іронії нерідко використовується контактне співположення обох різноспрямованих означаючих того самого референта. Чим вони контекстуально ближче, тим виразніше порушується пункт перший Постулату Якості, що вимагає “говорити правду й уникати помилкових тверджень”. Дійсно, якщо один об’єкт кваліфікується діаметрально протилежно, виходить, одна з оцінок має безумовно помилковий характер. Якщо вона слідує за викладом, адресат змушений цілком змінити свою перцептивну стратегію, задану попереднім розгортанням повідомлення.

3. Іронія макроконтекстуальна (ІМа) (208 випадків, або 10% дослідженого матеріалу), яка для своєї реалізації вимагає контексту, який перевищує мінімальну одиницю тексту й охоплює текстовий обсяг від композиційно автономного відрізка (розповідь у розповіді, ретроспективна глава і под.) до цілого завершеного тексту, порушуючи при цьому третій Постулат Категорії Способу – “Будь стислим”.

Аналогічно, з порушенням першого постулату максими Якості і окремих постулатів максими Способу вираження, спочатку накопичуються негативні змісти, які потім результують у помилково-позитивну оцінку персонажів.

4. Іронія глобалізуюча (ІГ) (459 випадків, або 22% дослідженого матеріалу) несе в собі найбільш інтенсивний критичний заряд. Логіко-комунікативною основою цього типу є порушення другого постулату максими Якості: “Не кажи того, для чого в тебе немає достатніх підстав”, що виявляється в необґрунтованих узагальненнях, глобалізації випадкового спостереження, перетворенні окремої (випадкової) ознаки у видову.

У зв'язку з зазначеною тенденцією до універсальності, всеохоплення твердження, глобалізуюча іронія насичена такими показниками, як “усі, кожний, завжди, ніколи” і подібними, тобто містить гіперболу.

Гіперболічність узагальнення, алогічне з'єднання тривіальної посилки і глобального висновку доводять аргумент до абсурду (*argumentio ad absurdum*).

Кількісні дані свідчать, що майже половина всіх іронічних висловлень приходить на іронію мікроконтекстуальну, котру можна також визначити як класичну, тому що численні дослідники іронії виходять у своїх міркуваннях, висновках і дефініціях саме і насамперед з цього типу.

Логіко-прагматичним критерієм пропонованої класифікації слугувала зміна стратегії адресата, дотримання / порушення основних постулатів Принципу Кооперації, висунутих Г. Грайсом (*Grice H.P. Logic and Conversation // Speech Acts. Syntax and Semantics / Cole P., Morgan J. – N.Y., 1975. – Vol. 3*), і Принципу Ввічливості, розглянутих Г. Лічем (*Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1985. – Вып. XVI*).

Третій розділ – “Просодичне оформлення типів іронії” – містить опис методики, матеріалу, процедури і результатів експериментального дослідження.

Дослідження просодичних характеристик типів іронії вимагало виконання таких задач:

- 1) підтвердити/спростувати правильність висунутої класифікації типів іронії;
- 2) визначити роль інтонаційних засобів у диференціації типів іронії.

У роботі застосовувалася комплексна методика експериментального дослідження просодії, що включає методи вивчення суб'єктивних сприйнятих особливостей інтонації й об'єктивних акустичних параметрів звукового мовлення.

До суб'єктивних акустичних особливостей відносяться висотні характеристики, ступінь голосності і швидкість темпу мовлення, які в даному дослідженні визначалися десятьма аудиторами-лінгвістами, що спеціалізуються в галузі фонетики.

Матеріалом аудиторського аналізу послужив магнітний запис 40 фраз іронічного змісту, відтворених десятьма дикторами, носіями англійської літературної мови в контексті, і запис тих самих фраз,

начитаних цими ж десятима дикторами поза контекстом. Усього експериментальному просодичному аналізу піддано 800 висловлень.

Аудитивний аналіз крім слухового аналізу включав два етапи – експертний аналіз і аудиторський аналіз. У задачі експертного аналізу входило визначення відповідності мовлення дикторів нормам сучасної англійської мови й ідентифікація сприйнятих типів іронії.

Задачею аудиторського аналізу було виявлення сприйнятих суб'єктивних акустичних ознак досліджуваних типів іронічного висловлення – висотних мелодійних характеристик, голосності і темпу.

Аудиторський аналіз сприйняття інтонаційних особливостей фраз іронічного змісту, начитаних дикторами поза контекстом, показав відсутність чітких розпізнавальних ознак досліджуваних типів іронії. Це дає можливість констатувати малу емоційну насиченість фраз, вимовлених поза контекстом, і малий ступінь вираження іронічного значення.

У фразах, начитаних у контексті, спостерігалася строга диференціація всіх розглянутих просодичних ознак висунутих у класифікації типів іронії – іронії нерелевантності, об'єднаного типу мікро- і макроконтекстуальної іронії і глобалізуючої іронії. Результати аудиторського аналізу показали відсутність на рівні сприйняття істотних розходжень у показниках висотних, енергетичних і темпоральних ознак між мікроконтекстуальною і макроконтекстуальною іронією.

Кожний із трьох типів іронії на рівні сприйняття відрізняється специфічною просодичною структурою з різним кількісним співвідношенням акустичних сприйнятих ознак.

Іронія нерелевантності, на думку аудиторів, характеризується перевагою середнього висотного рівня (39%), середньої голосності (38,4%) і повільного темпу (45,6%).

Специфічними особливостями мікро- і макроконтекстуальної (класичної) іронії на рівні сприйняття є: переважна кількість випадків використання низького висотного рівня (45,8%), середньої голосності (49,7%) і швидкого темпу (47,8%).

Для глобалізуючої іронії на рівні сприйняття були виявлені наступні характерні ознаки: перевага високого висотного рівня (51,5%), голосного виголошення (48,2%) і контрастного темпу (37% фраз, вимовлених швидко, і 35,4% фраз, вимовлених повільно).

Для підтвердження даних відмінностей між типами іронії був проведений електроакустичний аналіз, що дозволив виділити частотні, енергетичні і темпоральні диферентори типів іронії. Для обробки

мовленнєвих сигналів по виділенню частоти основного тону (ЧОТ), інтенсивності і тривалості використовувалася програма WINCECIL V 2.2., розроблена у Великобританії.

Результати комп'ютерного аналізу також підтвердили, що мікро- і макроконтекстуальна іронія за частотними, енергетичними і темпоральними показниками структурних елементів висловлень істотно не розрізняються і можуть складати єдиний тип іронії – класичну іронію.

Було виявлено, що при прочитанні в контексті іронія нерелевантності відрізняється більш високими значеннями пікової ЧОТ усіх структурних елементів синтагми від класичної іронії, а також більш низькими значеннями пікової ЧОТ усіх структурних елементів висловлення від глобалізуючої іронії.

Для класичної іронії характерні мінімальні показники пікової ЧОТ перших наголошених, ядерних і за ядерних складів у порівнянні з іншими досліджуваними в роботі типами іронії.

Глобалізуюча іронія відрізняється максимальними значеннями пікової ЧОТ усіх структурних елементів синтагми від інших досліджуваних типів іронії.

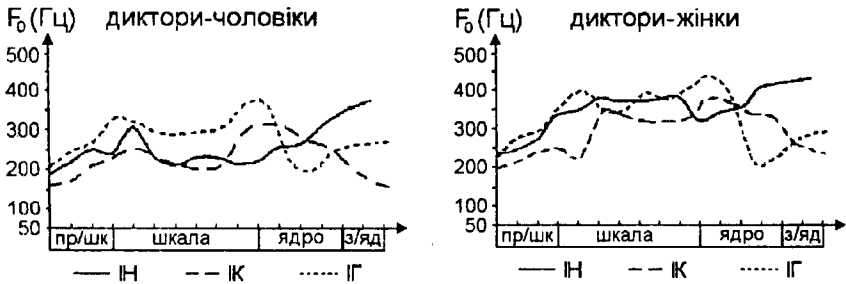
Проведений аналіз показав, що іронія нерелевантності характеризується найменшими значеннями частотного інтервалу першого наголошеного складу, ядра і завершення, а також частотного діапазону фраз у цілому в порівнянні з класичною іронією і глобалізуючою іронією.

Показання частотного інтервалу структурних елементів фраз, що виражають класичну іронію, трохи більше відповідних значень в іронії нерелевантності і значно менше відповідних значень у фразах, що виражають глобалізуючу іронію.

Глобалізуюча іронія відрізняється від іронії нерелевантності і класичної іронії найбільшими показаннями частотного інтервалу першого наголошеного складу, ядра і завершення, а також великим значенням частотного діапазону фрази в цілому.

При дослідженні тональних контурів завершення було виявлено, що висловлення, які містять іронію нерелевантності, відрізняються перевагою висхідних тонів і відсутністю змішаних тонів. У висловленнях, що містять класичну іронію, найчастотнішими виявилися середній спадний і складні тони. А для фраз, що містять глобалізуючу іронію, найбільш характерними виявилися нисхідно-висхідний і низький висхідний тони.

Найбільш частотні моделі тонального контуру досліджуваних типів іронії представлені на мал. 1.

Мал. 1. Моделі тональних контурів фраз, що виражають типи іронії

Аналіз показань пікової інтенсивності структурних елементів фраз у контексті показав, що іронія нерелевантності характеризується трохи меншими показниками пікової інтенсивності перших наголошених складів, ніж класична іронія, і значно меншими відповідними значеннями пікової інтенсивності, ніж глобалізуюча іронія.

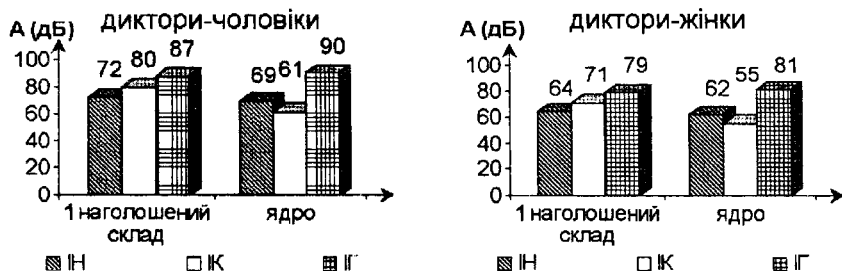
Показання пікової інтенсивності ядерних складів у висловленнях, що виражають іронію нерелевантності, трохи перевищують відповідні значення пікової інтенсивності у фразах, що виражають класичну іронію, але є значно меншими в порівнянні з висловленнями, що виражають глобалізуючу іронію.

Класична іронія відрізняється від іронії нерелевантності великими значеннями пікової інтенсивності перших наголошених складів і меншими значеннями пікової інтенсивності ядра. Від глобалізуючої іронії класична іронія відрізняється меншими значеннями пікової інтенсивності як перших наголошених, так і ядерних складів.

Глобалізуюча іронія характеризується максимальними показаннями пікової інтенсивності перших наголошених і ядерних складів у порівнянні з іронією нерелевантності і класичною іронією, що свідчить про значущість показників пікової інтенсивності в диференціації глобалізуючої іронії.

Отримані в перебігу експерименту енергетичні інтонаційні характеристики кожного типу дозволяють наочно побачити особливості інтонаційної структури типів іронії і підтверджують правильність висновків, отриманих при проведенні аудиторського аналізу (див. мал. 2).

У результаті дослідження параметрів тривалості у висловленнях, що виражають типи іронії, було відзначено, які фрази, що містять іронію нерелевантності, характеризуються найбільшою тривалістю

Мал. 2. Середньоарифметичні значення пікової інтенсивності перших наголошених і ядерних складів у фразах, що містять типи іронії

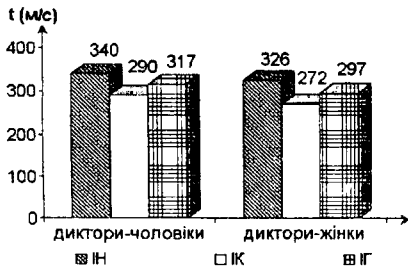
перших наголошених складів у порівнянні з іншими типами іронії. Тривалість ядерних складів у фразах, що виражають іронію нерелевантності, перевищує відповідні значення тривалості в класичній іронії, але є меншою в порівнянні з відповідними показниками тривалості в глобалізуючій іронії.

Висловлення, що виражають класичну іронію, відрізняються від іронії нерелевантності і глобалізуючої іронії мінімальними значеннями тривалості перших наголошених і ядерних складів.

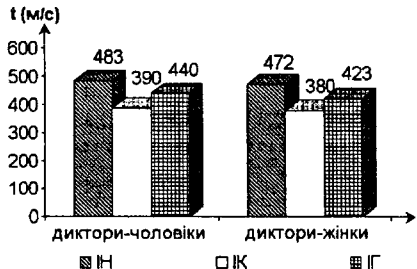
При прочитанні фраз, що містять глобалізуючу іронію, показання тривалості перших наголошених складів перевищували відповідні значення тривалості в класичній іронії, але були менше відповідних показників тривалості в іронії нерелевантності. Тривалість ядерних складів у фразах, що виражають глобалізуючу іронію, відрізняється максимальними значеннями від інших досліджуваних типів іронії.

При розгляді середньоскладової тривалості корпусу фраз і середньоскладової тривалості цілих фраз, що виражають типи іронії, відзначалося, що у висловленнях, які містять іронію нерелевантності, середньоскладова тривалість корпусу, а також середньоскладова тривалість фрази є найбільшими в порівнянні з відповідними значеннями в класичній іронії й у глобалізуючій іронії. Висловлення, що виражають класичну іронію, відрізняються від двох інших типів іронії найменшими значеннями середньоскладової тривалості корпусу і фрази (див. мал. 3).

Результати аналізу тривалості міжсинтагмених пауз показують, що серед досліджуваних типів іронії значення тривалості є найбільшими у висловленнях, що виражають іронію нерелевантності, і найменшими – у фразах, що містять класичну іронію (див. мал. 4).

Мал. 3. Середньоарифметичні значення середньоскладової тривалості фраз, що виражають різні типи іронії

Мал. 4. Середньоарифметичні значення тривалості міжсинтагмених пауз у фразах, що виражають різні типи іронії

Істотність розходжень за частотними, енергетичними і темпоральними показниками структурних елементів висловлень, що виражають три досліджених типи іронії, була підтверджена результатами статистичного аналізу з застосуванням критерію Стюдента.

Експериментальні дані дозволяють описати інтонаційні портрети типів іронії в англійській діалогічній мові.

Іронія нерелевантності

- 1) висхідний тон, легкий підйом, відсутність складних тонів;
- 2) ослаблений фразовий наголос;
- 3) у цілому темп уповільнений, іноді контрастний на синтагми;
- 4) вузький діапазон, іноді варіативний на синтагми;
- 5) відсутність варіативності або дуже неяскраво виражена варіативність мелодії.

Класична іронія

- 1) спадний тон або спадно-висхідний;
- 2) логічні або емфатичні наголоси;
- 3) прискорений чи контрастний темп;
- 4) розширений діапазон, особливо за рахунок верхнього регістра, або варіативний діапазон;
- 5) яскрава варіативність мелодії.

Глобалізуюча іронія

- 1) спадно-висхідний тон (з низьким підйомом у другій частині);
- 2) емфатичні і посилені фразові наголоси;
- 3) контрастний темп (що міняється по синтагмах);

- 4) варіативний діапазон (що змінюється по синтагмах відповідно темпу);
- 5) дуже яскраво виражена варіативність мелодії, як за рахунок наголошених, так і ненаголошених складів.

Отримані результати характерні як для чоловічих, так і для жіночих голосів, що свідчить про загальнолінгвістичну значущість виявлених закономірностей.

Зроблені в ході проведення експерименту висновки стали підтвердженням висунутої гіпотези про існування цілого ряду частотних, енергетичних і темпоральних параметрів, що беруть участь в організації і диференціації різних типів іронії в англійському усному діалогічному мовленні.

У **“Висновках”** формулюються основні результати дослідження:

1. Найбільш перспективним представляється розгляд іронічних висловлень у рамках прагматичного підходу до мовленнєвої діяльності. Це зв'язано з необхідністю трактування іронічного висловлення як дії, по-перше, і зі значенням контексту для створення іронії, по-друге.

2. Роль, яку іронія грає в ситуації безпосереднього спілкування між людьми, полягає у виконанні нею таких прагматичних функцій: зміцнення позиції мовця за рахунок спростування позиції адресата, зміна характеру інформативності повідомлення, відхід від експліцитної визначеності й категоричності висловлюваних суджень, оптимізація міжособистісних відносин між комунікантами за рахунок виявлення розбіжностей, саморегуляція автора іронічного висловлення.

3. Іронічні висловлення є непрямими мовленнєвими актами з емоційною складовою. Особливу роль у них грає оцінність висловлення, що має своєю метою емоційний вплив на адресата. При цьому іронічне висловлення є іллокутивним актом, а утворений таким висловленням вплив – перлокутивним.

4. Інтонація є найважливішим механізмом формування і передачі іронічного значення висловлення. Серед акустичних ознак, найбільш чітко диференціюючих досліджувані типи іронії, виділяється тональний контур завершення і характер руху тону протягом шкали висловлення. Велике значення для ідентифікації типів іронії мали також пікова ЧОТ перших наголошених і ядерних складів; частотний інтервал структурних елементів фраз, частотний діапазон; пікова інтенсивність перших наголошених і ядерних складів; тривалість перших наголошених і ядерних складів, середньоскладова тривалість фраз і особливості паузації.

5. Отримані при проведенні експерименту інтонаційні портрети типів іронії можуть бути використані при вивченні інтонаційних особливостей різних стилістичних прийомів, що створюють комічний ефект.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДБИТИ В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА:

1. Ланчуковская Н.В. Лингвистические особенности иронии в современной художественной английской литературе // Записки з романо-германської філології. – Одеса: ОДУ, Одеське лінгвістичне товариство, 1997. – Вип. 1. – С. 48-54.

2. Ланчуковская Н.В. Ирония как средство создания и реализации авторской прагматики в художественном тексте // Записки з романо-германської філології. – Одеса: ОДУ, Одеське лінгвістичне товариство, 1998. – Вип. 3. – С. 191-196.

3. Ланчуковская Н.В. Мелодическое оформление фраз, содержащих иронию // Записки з романо-германської філології. – Одеса: ОДУ, Одеське лінгвістичне товариство, 1999. – Вип. 5. – С. 107-118.

4. Ланчуковская Н.В., Нушикян Э.А. Механизм создания иронии в англоязычном художественном тексте // Тези доповідей I-ої Міжнародної наукової конференції пам'яті проф. Ю.О. Жлуктенка (1915 – 1990) “Мови Європейського культурного ареалу: проблеми розвитку і взаємодії”. – Київ, 1995. – С. 85.

5. Ланчуковська Н.В., Нушикян Е.О. Поетика іронії в англomовній художній прозі // Матеріали доповідей і повідомлень Всеукраїнської науково-теоретичної конференції “Поетика художнього тексту”. – Київ – Херсон, 1996. – С. 123-124.

6. Lanchukovs'ka N. Double intentionality of communicative irony // Proceedings of the Third International IATEFL–Ukraine Lingua-methodological Conference “English Language Teaching for the 21st Century in Ukraine”. – Odessa, 1996. – P. 68-69.

7. Ланчуковская Н.В., Нушикян Э.А. Языковые виды и средства реализации иронии в художественной прозе // Збірник наукових праць “Філологічні проблеми зарубіжної літератури XVIII – XX ст.” – Одеса: ОДУ, 1996. – С. 57.

8. Lanchukovskaya N. Structural Characterization of Irony // Conference Papers of the 2nd National TESOL Ukraine Conference “The Art and Science of TESOL” – Vinnytsya, 1997. – P. 76-77.

9. Lanchukovskaya N. Work with Ironies at English Lessons // Reports of the First Regional IATEFL– Ukraine Conference “English in South Ukraine: Developing New Understanding in Teaching”. – Odessa, 1999. – P. 34-36.

10. Ланчуковская Н.В., Андрианова Н.В. Прагматический потенциал окказиональных фразеологических единиц, используемых в ироническом контексте // Материалы конференции “Функциональная лингвистика. Язык. Культура. Общество.” – Ялта, 2000. – С. 3-4.

11. Ланчуковская Н.В. Ирония как знак индивидуального обзора мира // Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції “Мовна комунікація та методика викладання іноземних мов” – Одеса, 2001. – С. 24-25.

12. Ланчуковская Н.В. Особенности прагматического подхода к средствам выражения иронии // Материалы международной научно-практической конференции “Актуальные проблемы межкультурной коммуникации в новых геополитических условиях”. – Тирасполь, 2002. – С. 325-326.

АНОТАЦІЯ

Ланчуковська Н.В. Прагматичний аспект інтонації в реалізації іронії в англомовному художньому тексті (експериментально-фонетичне дослідження). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови. Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Одеса, 2003.

Дисертація присвячена прагмалінгвістичному аналізу іронії, використовуваної в мові англійської й американської художньої літератури XIX–XX століть, а також експериментальному дослідженню інтонаційної структури різних типів іронії у звуковому мовленні.

Удосконалена методика проведення фонетичного аналізу за допомогою сучасних електронно-обчислювальних машин дозволила виявити і наочно представити відмінності в частотній, енергетичній і темпоральній організації висловлень, які виражають різні типи іронії. Традиційний опис просодичного оформлення іронії одержав подальший розвиток у виді розробки інтонаційних портретів кожного з досліджених типів іронії – іронії нерелевантності, класичної іронії і глобалізуючої іронії.

Ключові слова: іронія, контекст, мікротекст, логіко-прагматичний критерій, просодія, аудитивний аналіз, акустичні характеристики, статистичний аналіз.

АННОТАЦИЯ

Ланчуковская Н.В. Прагматический аспект интонации в реализации иронии в англоязычном художественном тексте (экспериментально-фонетическое исследование). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова, Одесса, 2003.

Диссертация посвящена прагмалингвистическому анализу иронии, используемой в языке английской и американской художественной литературы XIX–XX веков, а также экспериментальному исследованию интонационной структуры различных типов иронии в звучащей речи.

Были выявлены объективные логико-семантические критерии, позволяющие выделить следующие типы иронии: ирония нерелевантности, ирония микроконтекстуальная, ирония макроконтекстуальная, ирония глобализующая.

Установлена корреляция между смыслом и просодикой иронического высказывания. Анализ типов иронии в англоязычной художественной литературе и в диалогической речи дал возможность выявить специфику их взаимоотношения в двух типах речи – письменной и устной.

Использовалась усовершенствованная методика проведения фонетического анализа с помощью современных электронно-вычислительных машин, которая позволяет выявить и наглядно представить отличия в частотной, энергетической и темпоральной организации высказываний, выражающих разные типы иронии.

Результаты компьютерного анализа показали, что микроконтекстуальная ирония и макроконтекстуальная ирония по частотным, энергетическим и темпоральным показателям структурных элементов высказываний существенно не различаются и могут составлять единый тип иронии – тип микро-макроконтекстуальной или классической иронии.

Традиционное описание просодического оформления иронии получило дальнейшее развитие в виде разработки интонационных портретов каждого из трёх исследованных типов иронии.

Полученные в результате электроакустического анализа объективные физические признаки различных типов иронии согласуются с результатами аудиторского эксперимента. Так, восприятие слога как более высокого соответствовало повышению ЧОТ во всех исследо-

ванных типах. Увеличение значений интенсивности чётко совпадало с зонами повышенной громкости, отмеченными аудитором. Замедление темпа соответствовало увеличению среднеслоговой длительности. Также в ходе эксперимента было замечено, что повышение высотного уровня часто воспринималось как результат координированного действия нескольких характеристик: ЧОТ и длительности или ЧОТ и интенсивности.

Результаты проведённого исследования показали, что интонация является важнейшим механизмом формирования и передачи иронического значения высказывания. Среди акустических признаков, наиболее чётко дифференцирующих исследуемые типы иронии, выделяется тональный контур завершения и характер движения тона на протяжении шкалы высказывания. Большое значение для идентификации типов иронии имели также пиковая ЧОТ первых ударных и ядерных слогов; частотный интервал структурных элементов фраз, частотный диапазон; пиковая интенсивность первых ударных и ядерных слогов; длительность первых ударных и ядерных слогов, среднеслоговая длительность фраз и особенности паузации.

Ключевые слова: ирония, контекст, микротекст, логико-прагматический критерий, просодия, аудитивный анализ, акустические характеристики, статистический анализ.

SUMMARY

Lanchukovskaya N.V. Pragmatic Aspect of Intonation in Realization of Irony in the English Language Belles-Lettres (Experimental Phonetic Research). – Manuscript.

Dissertation for a Candidate degree in philology (speciality 10.02.04 – Germanic languages). Odessa I.I. Mechnikov National University, Odessa, 2003.

The immediate task of this dissertation was an experimental research of the intonational structure of various types of irony in spoken English, which were revealed in the course of the pragmatic linguistic analysis.

The investigation was carried out on the basis of samples from English and American fiction of the 19th –20th centuries. The samples were presented in sound by native speakers of English, 12 in number.

The recorded speech was investigated with the help of computer and statistical analyses which allowed to reveal those elements of prosody which come to realize such types of irony as non-relevant, classical and global.

Key words: irony, context, microtext, logical pragmatic criterion, prosody, auditory analysis, acoustic characteristics, statistical analysis.

Підписано до друку 12.12.2002.
Обсяг 0,8 авт. арк. Формат 60х90/16.
Тираж 100 прим. Папір офсетний. Зам. № 934.

Надруковано у друкарні видавництва "Астропринт"
(Свідоцтво ДК № 132 від 28.07.2000 р.)
м. Одеса, вул. Преображенська, 24, к.13.
Тел./факс: (0482) 26-96-82, 26-98-82, 37-14-25.